

УДК 76.071.1(=161.2)(477.54)"19/20"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.04.1223>

ХУДОЖНІЙ СВІТ ХАРКІВСЬКОГО МИТЦЯ РАШИДА ОРУДЖЕВА

Ольга ДЕНИСЕНКО

мистецтвознавиця, завідувачка,

Харківський художній музей,

відділ вітчизняного мистецтва XVI — поч. XX ст.

вул. Жон Мироносиць, 11, 61002, м. Харків, Україна,

e-mail: artmuseum_kharkiv@i.ua

На тлі розвитку сучасного мистецтва Харкова творчість Рашида Оруджева постає оригінальним і самобутнім явищем, що вирізняється різноманітністю образно-стилістичних, технічних, жанрових напрямків. Попри його активну участь у культурно-мистецькому житті Харкова і України в цілому та обізнаність із його творчістю власне харківського мистецького середовища, ширше коло поціновувачів образотворчого мистецтва недостатньо знають про його художню спадщину. Однак саме вона є цікавим сплавом різних художніх проявів, що пов'язано із культурним кодом особистості митця, в якому переплелися різні національні, культурні, релігійні та інтелектуальні традиції.

Метою статті є систематизація творчого доробку Рашида Оруджева як майстра, представленого у різних видах станкової і друкованої графіки, окреслення сюжетно-тематичних напрямків його творчості, визначення стилістичних, композиційних та колористичних, особливостей його графічної манери.

Предметом дослідження є творча спадщина майстра.

Методологічною основою статті обрано комплексний підхід до об'єкта дослідження. До мистецьких творів застосовано метод формального мистецтвознавчого аналізу; щодо окреслення загального культурно-історичного тла і джерел інспірації художника використано історико-біографічний метод.

Ключові слова: графіка, Харків, сакральне мистецтво, витинанка, творчий доробок.

Olha DENYSENKO

Art historian, Head,

Kharkiv Art Museum,

Department of Ukrainian Art (16th — early 20th centuries),
11 Zhon Myronosyts St., Kharkiv, 61002, Ukraine,

e-mail: artmuseum_kharkiv@i.ua

THE ARTISTIC WORLD OF KHARKIV ARTIST RASHID ORUDZHEV

Against the broader development of contemporary art in Kharkiv, the oeuvre of Rashid Orudzhev constitutes a distinctive and highly original phenomenon, notable for the diversity of its imagery, stylistic approaches, techniques, and genres. Although the artist has been actively involved in the cultural and artistic life of both Kharkiv and Ukraine and enjoys recognition within the local artistic milieu, his work remains insufficiently known to a wider audience of art historians and connoisseurs. Yet his artistic legacy represents a compelling synthesis of diverse creative expressions rooted in the artist's cultural identity, in which multiple national, cultural, religious, and intellectual traditions converge.

The present article seeks to elucidate Rashid Orudzhev's distinctive artistic method and to demonstrate, through selected works, how the practice of a single artist integrates the qualities of a monumental painter, an accomplished draughtsman, a sensitive lyrical colourist, an illustrator of spiritual literature, a designer of sacred interiors, and a creator of socio-political satire. Particular attention is also given to his contribution to the life of the Roman Catholic community of the Church of Our Lady of the Holy Scapular and St. Raphael Kalinowski in Kharkiv, as well as to his efforts in preserving the family archive inherited from his ancestors, members of the Polish Rechynski family of Kharkiv. The principal *objective* of this study is to systematize Orudzhev's artistic output, encompassing various forms of easel and printed graphic art; to identify the major thematic and iconographic strands of his work; and to analyse the stylistic, compositional, and chromatic features that characterize his graphic language.

The *subject* of the research is the artist's corpus of works.

Formal analysis has been employed in the examination of individual works, while the historical-biographical *method* has been used to reconstruct the broader cultural and historical context and to identify the sources of the artist's creative inspiration.

Keywords: Kharkiv; graphic art; sacred art; *vytynanka* (paper-cutting art); artistic legacy.

Вступ. У запропонованому дослідженні авторка ставить перед собою завдання проаналізувати творчий доробок відомого харківського художника-графіка Рашида Оруджева (15.05.1977, Харків).

У 1991 р. він закінчив ДХШ № 1 імені І.Ю. Рєпіна (клас М.Г. Безнощенко-Лучковської), згодом, у 1992—1994 рр., навчався у Харківському художньому ліцеї при Харківському художньо-промисловому інституті (викладачі І.П. Чеботов, К.М. Черепанов). У 1994—2000-х рр. здобував вищу освіту у Харківському художньо-промисловому інституті у таких відомих художників-графіків, як І.М. Стаханов (1925—2008), О.О. Юрченко (нар. 1947 р.), І.І. Яхіна (нар. 1946 р.). Після закінчення інституту у 2011 р. завідував лабораторією лінориту та ксилографії кафедри графіки Харківської державної академії дизайну та мистецтв. У 2010 р. вступив до Національної спілки художників України, активно працював у творчій майстерні.

З 2021 року і по сьогоднішній час працює арт-директором творчої студії «ESTETIK/DESIGN» (Харків) [1].

Творчі горизонти Рашида Оруджева найповніше охоплені книжковою та станковою графікою, а також графічним дизайном. Він володіє широкою палітрою графічної мови та створює роботи в техніці офорта, шовкографії, пастелі, а також вдало працює у техніці витинанки, до якої майстер звернувся в останній час. Сюжетно-тематичні траєкторії твор-

чості митця, безумовно, постають рефлексіями на трагедії сучасного українського буття, зумовленого повномасштабною війною та поєднуються із творами сакрального мистецтва, яке у своїй духовній рефлексії допомагає відновити втрачену рівновагу та моральні засади нинішнього буття.

Твори Рашида Оруджева зберігаються у Харківському художньому музеї та приватних колекціях України. Воєнні події в Україні 2022—2026-х рр. активізували творчу діяльність майстра у створенні серії творів громадянсько-політичного та філософського змісту, суголосних важким і драматичним сторінкам — як з особистого пережитого досвіду, так і узагальнюючого змісту. Такий мистецький ужиток Р. Оруджева свідчить про інтенсивне внутрішнє життя художника та активну творчу роботу майстра у переддень його піввікового ювілею.

Вперше проаналізовано значну кількість робіт майстра, за винятком серії плакатів (комп'ютерна графіка) «Міць українського характеру» (2024), що було опубліковано в часописі «Образотворче мистецтво» у рамках проекту «Мистецький щоденник війни» (№ 3, 2025) [2, с. 22—23].

Більшу частину творів із власного зібрання Рашида вперше введено до наукового обігу, як і образно-стилістичний аналіз його творчості.

Тобто *предметом* дослідження є творча спадщина майстра.

Методологічною основою статті обрано комплексний підхід до об'єкта дослідження. До мистецьких творів застосовано *метод* формального мистецтвознавчого аналізу; щодо окреслення загального культурно-історичного тла і джерел інспірації художника використано історико-біографічний *метод*.

Основна частина. Рашид Ельдарович Оруджев — яскравий і оригінальний представник харківської мистецької школи, митець, ідентичність якого хоч і сформувалася на перехресті різних національних, культурних і релігійних традицій, однак стала втіленням інтегрального поєднання «Сходу і Заходу» та віддзеркаленням складних історичних шляхів формування української культури. Азербайджанець за походженням по батькові, Рашид є представником християнської (католицької) традиції, і саме завдяки їй він органічно увійшов у християнське сакральне мистецтво. Причиною цього, за його власним твердженням, є походження по материній лінії: «Мої

Іл. 1. Костянтин Домінікович Речинський (1854—1923), прапрадід, фото з архіву Р. Оруджева

предки по лінії матері брали участь у Польському повстанні 1863 року, після чого їх було заслано на постійне проживання до Харківської губернії»¹.

Зазначимо, що загалом етнічно толерантна і культурно розмаїта атмосфера Харкова XIX століття і, зокрема, Харківського університету, дозволила викладання у ньому польській професурі², переселеної сюди з польських етнічних земель. Далеко від епіцентру революційних подій, наукова і культурна діяльність польських патріотів тут, у Харкові, сприймалася менш неблагонадійною і політично небезпечною. Тоді Харків прийняв до себе таких професорів, як А. Валіцький, О. Міцкевич (брат геніального польського поета-романтика Адама Міцкевича), Ю. Коженьовський, які були, до речі, однокласниками по Віленській гімназії батька художника Генрика Семирадського, що перебував на службі у Новобілгородському військовому містечку (нині сел. Печеніги на Харківщині). Питання перебування поляків на мапі Харкова є цікавим з культурологічної точки зору і досить вивченим питанням: від лікарів, архітекторів, культурно-мистецьких діячів, де найбільш вагомою є постать Г. Семирадського — і аж до Ю. Пілсудського включно [3; 4; 5].

Сьогодні, завдяки Рашиду Оруджеву, ми додаємо до польської громади Харкова ще одну чудову родину ім'я — Костянтина Домініковича Речинського (іл. 1), його дружину Ольгу Костянтинівну Речинську зі Ступницьких (іл. 2) та їхню вродливу чорнооку доньку, теж Ольгу, яка є прабабусею Рашида по материнській лінії (іл. 3).

К.Д. Речинський не «загубився» у розмаїтому соціокультурному просторі Харкова, який отримав бурхливий розвиток в останній третині XIX ст. Він заснував Училище (див. іл. 15), в якому за програмою Міністерства народної освіти хлопчики та дівчатка готувалися до вступу до середніх навчальних закладів. Крім обов'язкових предметів, тут викладали французьку та німецьку мови, а також, за бажанням, музику. Передбачалося розвивати у дітей допитливість та нахил до самостійних навчальних і

Іл. 2. Дружина Ольга Янівна Речинська (Ступницька) (1871—1941), прапрабабуся, фото з архіву Р. Оруджева

Іл. 3. Ольга Костянтинівна Речинська (1897—1980), прабабуся, фото з архіву Р. Оруджева

творчих занять. З цією метою для них організовувались освітні екскурсії, заміські прогулянки, дитячі ігри, танці, хорові співви.

Прапрадід Рашида Оруджева проживав у власному будинку по вул. Сомовській, 26, який до сьогодні, на жаль, не зберігся.

Глибокі культурні традиції та успадковані сімейні цінності, а також волелюбні риси предків стали визначальними у житті Рашида Оруджева як митця, громадянина і вірянина римсько-католицької церкви. Художник так обґрунтовує свою позицію діяльного члена релігійної спільноти: «Мої предки брали активну участь у житті католицької громади міста

¹ Із розмови авторки статті із художником.

² До віддаленого від Польщі Харкова були заслані громадські діячі не лише після польського Січневого повстання 1863—64-тих рр., але і після Листопадового повстання 1831 р. також. Обидва були жорсткою придушені російською імперською владою.

Іл. 4. Святе сімейство, 2022, кольоровий картон, витинанка. Костел Матері Божої св. Скапулярію і св. Рафаїла Калиновського

Іл. 5. Св. Рафаїл Калиновський, 2023, кольоровий картон, витинанка. Костел Матері Божої св. Скапулярію і св. Рафаїла Калиновського

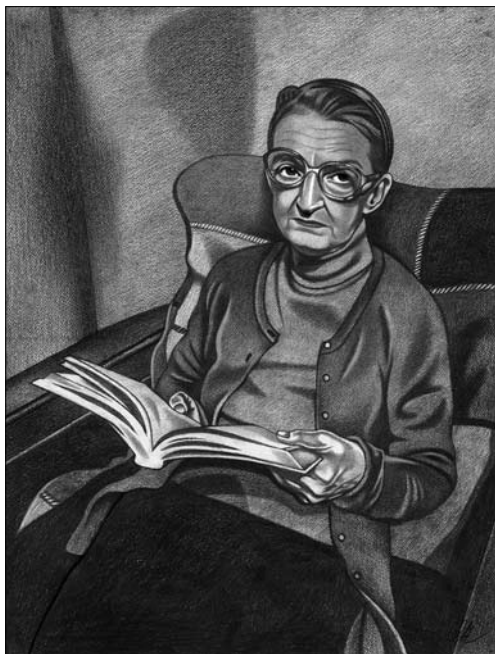
Харкова, тому я як митець був зацікавлений співпрацювати з парафією костелу Успіння Пресвятої Діви Марії, відтак виконав декілька цікавих проєктів: книжкових, художніх та дизайнерських. На початку повномасштабного вторгнення, зрозуміло, життя зазнало різних змін: воно наче завмерло... Та минув

рік, і до Харкова стали повертатися люди, а з ними відновилися і богослужіння у храмах. На прохання отця-настоятеля Анджея Камінського необхідно було виконати великі постери для відео-трансляції служби для віруючих. Втілюючи цю ідею у життя, я запропонував виконати витинанку великого розміру як оригінальне дизайн-рішення і яскраву українську мистецьку традицію. Вона здобула схвальні відгуки у парафіян і настоятеля. У результаті цієї співпраці я створив 12 витинанок різного кольору, приурочених до різних церковних свят. Також як дизайнер та викладач я постійно співпрацюю з видавництвом «Слово Між Нами» та з будинком «Дім надії»³.

У тяжкий час випробувань моральною опорою для багатьох людей, природньо, стає віра, звернення до вічних істин, понадземного — Бога. Для художника є цікавим творчо дослідити і втілити взаємини сучасної людини із Богом, знайшовши для цього відповідні нові мистецькі образи і форми. Прикладом таких вдалих пошуків і виразу живої віри є оформлення простору римсько-католицького храму Покрови Пресвятої Богородиці та св. Рафаїла Калиновського, де Оруджев звернувся до великоформатних витинанок. У цих скромних за своїми виражальними засобами релігійних композиціях художник прагнув передати почуття сучасних вірян, які покладаються на глибоке інтимне спілкування з Богом, де суть духовної взаємодії не перекривається пишною пафосною формою сакрального образу, а навпаки, укладається в молитовне споглядання стриманих, аскетичних, але і вишуканих водночас сакральних образах.

Цей вид народного мистецтва, поширений на Слобожанщині, запропонований для інтер'єру храму, набув нової естетичної виразності. Про це промовисто говорять такі твори Рашида Оруджева, як «Різдвяні ангели», «Святе сімейство» (Іл. 4)., «Воскресіння», «Святий Рафаїл Калиновський» (Іл. 5). У них художник майстерно використовує образно-стилістичні прийоми давньоукраїнської гравюри, блискучий розвиток якої припадає на другу половину 17—18 ст. Потужні лінійні ритми і площини, чітко вибудовані об'єми, архітектонічно врівноважені і гармонійно скомпоновані, при всій декоративності художньої мови досягають своєї основної мети: виразити духовну глибину сакрального образу.

³ Із розмови авторки статті з художником.

Іл. 6. «Читає Біблію». Портрет матері, 2024, папір, сепія, 62 x 47

Іл. 8. Хати, 2004, папір, пастель, 50 x 65

Роботи в галузі станкової графіки — це численні «Ню», портретні зображення рідних (Іл. 6) і знайомих художника, архітектурні краєвиди Харкова, які також сприймаються як ностальгійні портрети рідного міста (іл. 7). Їх позначено філігранною проробкою деталей, контрастним співставленням кольорових площин, що нагадують ліногравюру. Майстер добре розуміє особливості використання різних технік графіки — сепії, пастелі, соусу, мішаної та авторської, надає їм нового, в чомусь незвичного звучання, якому притаманна рафінована елітарність та віртуозність виконання.

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (190), 2026

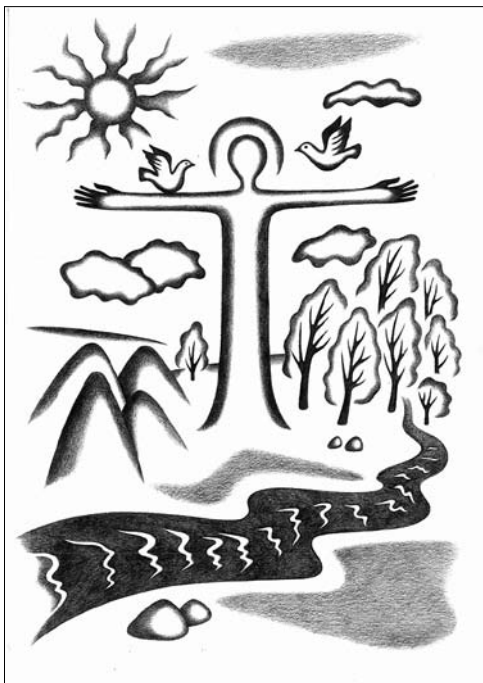

Іл. 7. Портрет з минулого, 2023, папір, пастель, 50 x 65

Іл. 9. Кримська вуличка, 2004, папір, пастель, акрил, 65 x 50

Рашид уміє бути цікавим і неповторним, несхожим на інших (і на самого себе!) у серії творів, виконаних пастеллю, присвячених архітектурним і пейзажним краєвидам (іл. 8). Їх позначено яскравою і соковитою палітрою фарб, нестримним і динамічним рухом звивистих вуличок, стрімких поворотів, очікування несподіваних «об'єктів», які ось-ось вигулькнуть з-за рогу. Здається, глядач мчить на великій швидкості у цьому мозаїчному колірному і динамічному калейдоскопі (іл. 9). Ці роботи також позначено філігранною проробкою деталей, контрастним співставленням кольорових площин, що нагадують ліногравюру.

Іл. 10. Ілюстрація до книги Св. Станіслава Папчинського «Містична Святиня Бога», видавництво «Слово між нами», 2020

Іл. 11. Паоліна скинула халат. Батькове крісло. Гра, 2021, папір, пастель, 65 x 50

Іл. 12. Пробудження, 2024, папір, пастель, 50 x 65

Він — майстер контрастно вибудованих площин, як правило, доволі крупних і позбавлених якихось деталей. Це стосується всього, що він створює: від оголеної натури — до архітектурних пейзажів чи лаконічної ілюстрації (іл. 10).

Насиченість деталями і «густо засіяне» поле аркуша з'являється в його роботах символіко-філософського напрямку. Взагалі у Рашида є досить цікавим таке взаємопроникнення видів мистецтва — чорно-біла ліногравюра з її мінімалізмом і контрастністю образотворчого вирішення стає осно-

вою для кольорового «аналогу», витинанка, її прозорість і ажурна легкість роботи «на просвіт», орнаментальна вишуканість передає ці риси пейзажним композиціям, де осінній золотавий кущ здається «виризаним», як новорічна сніжинка, площинно розташованим на папері, кольорової «вагомості» якому надають яскраві акценти згустків фарби.

Оголену жіночу натуру Рашид змальовує, застосовуючи свою манеру, теж унікальну і неповторну. Виразний силуетний рисунок, вигини тіла, позу, жест окреслено динамічно і виразно. Цей «лінійний манекен» художник наповнює «живою плоттю» кольорового об'єму, вдало балансує між умовністю і чуттєвістю. Таке графічно-живописне «примирення» створює особливу грань образно-стилістичного сприйняття, в чомусь нового і незвичного (іл. 11, 12).

У перший рік війни (Рашид нікуди не виїжджав із Харкова!) на одному подиху було створено низку робіт, де емоційно поєднано біль і шок, неприйняття ситуації і водночас рішучість до спротиву. Це «Міць українського характеру» (2022, іл. 13) — серія плакатів (комп'ютерна графіка), де лінійно-площинна структура роботи поєднує елементи політичної сатири, шаржованої передачі образів, і разом з тим — це симбіоз фантастики, поезії, гумору й образотворчих цитат: це бик, що несе Європу, кінь

Пегас, зловісні маски смерті, чорт. Кожна з них має своє смислове навантаження, що точно вписано у контекст нинішніх подій. Вишкірені пащі хижих акул, що нагадують ракети; соняшник, як символ України, що дає їм дулі, викликає алузії політичної антивоєнної карикатури, кращі зразки якої з'являлись саме у відповідні періоди історії людства. Уособленням нелюдської ненависті і зла виступає чорт — як антипод світла і добра. Народжений фантазією художника, його образ увібрав усе те відворотне, що притаманне нечистій силі — розкарячений силует з неприйнятними для людини рухами кінцівок, переляканий вигляд, викликаний бійцівським натиском ЗСУ.

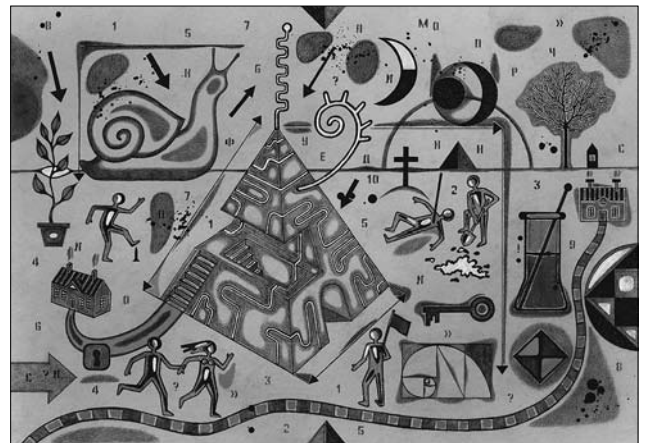
До лінійно-площинної структури плаката майстер вводить україно-англійські слова і речення, застосовує аксонометричну і лінійну перспективу, осучаснює, згідно з нинішніми викликами, традиційні образи, збагачуючи композиційно-стилістичну наповненість своїх творів.

Напрямки пошуків набувають не тільки метафоричного, а й символічного змісту філософсько-художнього сприйняття світу. Творча аналітика складних онтологічних питань знайшла своє втілення в унікальних художніх образах. Це одна із останніх робіт майстра — «У пошуках філософського каменю» (2025), яку можна сприймати як нову модель художнього мислення, побудовану на паралельно-змістових асоціаціях (іл. 14). Це і є натяк на сучасність — все бореться, хитається, рухається, пульсує.

Композицію сповнено настрою утаємниченого змісту, де, на перший погляд, немає ніякого сутнісного зв'язку. Тут діє принцип асоціативного мислення художника, який дає глядачеві можливість знайти свій ключ для розшифрування. Горизонтальне поле картини густо змережане образами-знаками: равлик, піраміди, як загадки людської цивілізації, трансформери-інсталяції, що нагадують звивини людського мозку, реторти алхіміків та інше. Потаємний семантичний зміст, різноманітність технічних прийомів — силуети, різне штрихування, тонке або потовщене, пунктир, лінії, що мають різний характер, невимушено звивисті і плавні, проведені ніби по лінійці. Символіка каменю є досить різною в світовій міфології. Майстер пропонує свою версію через образні знаки, символи яких ми розуміємо як ниніш-

Іл. 13. Міць українського характеру, 2025, плакат

Іл. 14. У пошуках філософського каменю, картон, олівець, туш, пастель, акрил, золото, 50 x 70

ні драматичні і трагічні події, суголосні тим, що вже колись переживало людство.

Але так чи інакше вони збігаються з періодом воєнного вторгнення в Україну, цієї «демаркаційної лінії», що назавжди розділила нашу історію на «до і після». Ці його драматичні образотворчі візії наголошують на динамічних аспектах дійсності, де світ втратив гармонію, люди знаходяться в нестабільній ситуації, охоплені напруженням і тривогою.

Цю тему було продовжено в ще двох роботах, побудованих на паралельно-сутнісних асоціаціях —

Іл. 15. Будівля колишнього Училища № 1 (1882—1917 рр.), заснованого К.Д. Речинським. Нині тут розташований Інститут інформаційних технологій. Харків, пров. Фейєрбаха, 1/3. Фото з відкритих джерел

«Духовні Скарби» та «Фікус у просторі» (2025, комп'ютерна графіка, ШІ-анімація).

Ці роботи теж позначено творчим аналітичним підходом, вмінням образно-стилістично визначити складність співвідношень матеріального і духовного, піднесеного і облудного, трагічного і комічного (іл. 15).

Висновки. Розглянувши у найзагальніших рисах художній світ Рашида Оруджева, ми можемо відзначити кілька сутнісних моментів його творчості.

По-перше, ми маємо цілковиту впевненість, що творчість Рашида Оруджева органічно вписується у контекст харківського мистецького середовища від 1990-х до 2022 року, хоча він не належить до найбільш радикального авангардного чи концептуального його крила. Його, однак, слід розглядати як представника тієї гілки харківської графічної школи, яка поєднала академічну художню традицію із прагненням до свободи художнього мислення і вибору пластичного виразу. У своїх творах художник зберігає культуру ручної графіки, дисципліну і увагу до композиційної гармонії образу та до ремісничої майстерності його виконання, а також використовує символічність як метод образного узагальнення.

По-друге, у сфері пошуку і вираження у творчості Р. Оруджева важливих сенсів, автор торкається таких простих і, водночас, складних християнських істин, як добро і зло, вірність і зрада, любов і ненависть. Художник шукає форму для вираження сутнісних духовних і естетичних принципів, заснованих на засадах високої християнської моралі, не боячись

відчутти себе не сповненим гордошів індивідуалістом, а покірним знаряддям для дії через себе творчого духа. Так постають цікаві і несподівані сакральні образи художника, створені для інтер'єрів храмів та для видань духовної літератури. Цей напрямок творчості стає одним із головних у творчості українського художника Рашида Оруджева як вірянина римсько-католицької церкви м. Харкова. Саме тому митець спрямовує свою творчу енергію на оздоблення храмів, на співпрацю із християнським видавництвом «Слово Між Нами» (ілюстрації, дизайн) та спільнотою «Дім надії» (дизайнер, викладач).

Окрім того, Р. Оруджев вміло оперує такими символічними темами, як простір людської пам'яті, де він намагається, знову ж таки, співзвучно із християнською мораллю, через художній образ дати голос тим, хто з об'єктивних причин його позбавлений. Тут гідний поваги його інтерес до історії власного роду та її збереження, до історії громади рідного міста, з яким його пов'язують декілька поколінь предків. З поваги до них і вдячності, Рашид зберігає, плекає і поширює пам'ять про своїх прапрадідусів, прабабусю та інших родичів, що прислужилися своєму рідному Харкову, для якого вони жили, творили і віддавали свої вміння та життєву енергію. Сьогодні, наслідуючи їхній приклад, Рашид Оруджев теж продовжує шлях служіння рідній громаді через своє мистецтво, через свої художні образи.

Поряд із цією сферою діяльності йде плідна викладацька робота і праця в творчій майстерні в різних видах і жанрах графіки, активна участь у виставках ХО НСХУ. Ці роботи позначено яскравою декоративною колірною гамою, використанням авторської техніки, що дає змогу дійти висновку про яскраве декоративне обдарування майстра.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Р. Оруджев. Родина Речинських
Костянтин Домінікович Речинський (1854—1923), незважаючи на зовсім юний вік, брав участь у Польському повстанні, і допомагав повстанцям. Він закінчив 7 класів гімназії у місті Гданську (Польща) і, відповідно до законодавства російської імперії, не мав права на вищу освіту, оскільки вважався злочинцем. Він працював у одному з банків Харківської губернії (на жаль, в якому, — встановити не вдалось).

У Костянтина Домініковича Речинського та його дружини Ольги Янівни Речинської (Ступницької, 1871—1941), було четверо дітей — донька (прабабуся Рашида Оруджева) і три сини.

Віктор Костянтинович Речинський (1892—1919 рр.), старший брат моєї прабабусі, був військовим лікарем, начальником санітарного поїзда під час Першої світової війни. Заразившись від поранених, помер від тифу у 1919 році. Відомо, що перебував у складі армії білогвардійців, а потім у війську Отмана Симона Петлюри.

Його дружина, Наталія Іванівна Речинська (Громова) (1892—1987), була учасницею оборони Зимового палацу. Згодом відомий радянський мистецтвознавець. З 1932 по 1942 рік Н.І. Громова працювала науковим співробітником у Державному Ермітажі, брала участь в евакуації та охороні музейних цінностей у блокадну зиму 1941—1942 рр. З 1945 до 1961 року Наталія Іванівна працювала старшим науковим співробітником Павловського музею-заповідника, учасниця багатьох робіт з його відновлення після Другої світової війни.

Старший брат К.Д. Речинського, Владислав Домінікович Речинський, дворянин Мінської губернії, за участь у польському повстанні 1863—1864 рр. був засланий у Сибір, м. Тобольськ. Згодом брав активну участь у житті польської католицької громади міста Харкова у 19 — на початку 20 ст.

Його син — Чеслав Стефан Юрій Речинський (1878, Харків — 1936, Львів), — видатний український вчений-фізик, винахідник кварцової лампи. Закінчив у Харкові 3-тю гімназію (1897), навчався на фізико-математичному факультеті університету. За участь у 1901 р. у демонстраціях був виключений з університету із заборонаю навчатися в рос. імперії. Тому закінчив Геттінгенський університет, де і захистив докторат. З 1908 р. знову опиняється у Харкові, викладає в університеті. Звідси виїздив як стипендіат на навчання до Цюрихського та Вюрцбурзького університетів. Приятелював з фізиком-винахідником, творцем стратостата і батискафа О. Піккардом. У 1916—1922 рр. обіймав посаду професора Харківської політехніки, а також викладав фізику у Харківському технологічному університеті, ветеринарному та жіночому політехнічному інститутах, французьку мову та фізику в реальному училищі професора Г.Ф. Буракова. У 1922 втік

(не повернувся з відпустки) з родиною до Львова, де обійняв посаду професора на кафедрі фізики II хімічного відділу, був його деканом. У Львові він винайшов нову ртутну лампу з катодом із розжареної вольфрамової кулі, яку представив на міжнародному електричному конгресі в Парижі в 1932 р. Виховав цілу плеяду дослідників, залишив низку наукових праць. У бібліотеці НТУ «ХПІ» зберігаються видання з автографом вченого.

Додаток 2

Надзвичайно цікавим у родинному архіві виявився ще один документ — альбом друзів-однокурсників бабусі Рашида Оруджева Вікторії Савватинської, випуску 1941 року, укладений до 50-річчя закінчення школи (1991 р.).

Ми наводимо тут кілька спогадів самої Вікторії, а також її однокласниці Р. Басіної (пер. наш. — О. Д.).

В. Савватинська

O tempora, o mores!

Це сталося так давно, що ті часи мені здаються доісторичними.

Збиралися ми з бабусею до її старовинних знайомих. Розпустивши коси, я попросила нашу Марусю скріпити їх ззаду бантом, а на шию одягла гранатове намисто — реліквію маминої родини (його привіз із каторги рідний брат мого діда, досить помітний учасник польського повстання 1863 року). Дорогою бабуся зайшла до костелу, залишивши мене на вулиці, бо мені, дочці військового і комуніста, не пристало заходити в такі місця. Але заборонений плід завжди солодкий. Я вмовила бабусю дозволити мені увійти туди «на хвилину», посилаючись на те, що моя кузина Лера була там минулого тижня. Бабуся поступилася. Через 10 хвилин ми вийшли, радіючи, що нас ніхто не бачив.

Підходимо до будинку знайомих — прямо назустріч наша піонервожата Женья. О, жаж! На мені немає галстука, намисто, коса розпущена. Женья — зирк! І якимось іронічно сказала: «Будь готовий!» Звичайно я зникло і дуже тихо відповіла: «Здрастуйте, Женю». (Всупереч правилам, я їй говорила «ви»). Я думала, що все гаразд...

Однак на другий день наприкінці уроків Ася Самойлівна сказала мені: «Тебе у піонерській кімнаті чекає Женья, вона хоче про щось поговорити з тобою.» Але про тему розмови не сказала. У піонерській кімнаті Женья одразу спантеличила мене питанням: «Хто сказав тобі вдома зняти галстука і одягти намисто? Хто сказав, щоб ти розпустила косу? Мама? Бабуся?» «Сама!» — відповіла я. «А ти знаєш, що так до революції зачісувалися паньанки!» «Знаю, так мама зачісувалась» І пішла майже годинна розмова про те, як має одягатися та зачісуватися радянська піонерка. А наприкінці розмови просто приголомшила питанням: «Кого ти більше любиш, бабуся чи товариша Сталіна?» Я так розгубилася, що мовчання тривало хвилини зо дві. Потім я, сильно почервонівши, видала: «Однаково». Закінчила Женья словами: «Постарайся, все ж таки, товариша Сталіна любити більше, тим більше, що ти його бачила!» (я справді бачила Сталіна на першому параді фізкультурників улітку цього року, перебуваючи на лівій трибуні від мавзолею). Дорогою додому я все думала, чи не будуть неприємності батькові, хоча він тоді з нами не жив, а служив у Києві. Вдома мене за мою відповідь похвалили, але вона викликала бурхливу реакцію, та я знала, що розмова з Женею обурих усіх. Закінчу тим, що намисто я ще кілька років носила тільки на дачі, а косу розплітала тільки у старих знайомих.

Не можуть залишити байдужими і спогади Вікторії Савватинської про своїх однокласниць, які загинули під час голокосту періоду Другої світової війни.

Пам'яті моєї подруги Льолі Лозман

Мені особливо важко писати про неї, тому що вона була мені ближче за всіх. Сором'язлива, напрочуд м'яка і завжди до всіх доброзичлива, до всіх чуйна. І наївна, наївна без меж... Ця наївність допомогла їй дізнатися про життя, а точніше бруд життя, раніше часу. І це не озлобило її, не дало втратити віру в людей, у добро. Вона була гуманістом за вдачею, і її тягло до гуманітарних наук. Вона багато читала і дуже добре писа-

ла твори. Батьки її дуже любили, а батько багато робив для її інтелектуального розвитку. Він дуже рано помер, у віці всього 45 років. Якби не ця рання смерть батька, Льоля, очевидно, і зараз була б із нами. І, напевно, така сама тиха, м'яка, доброзичлива, як і 50 років тому... І кому завдала ця тиха мила, мила дівчинка? Чому обірвала зла сила цю прекрасну квітку? (хай вибачать мене мої читачі, якщо такі знайдуться, за такі пишномовні вислови). Чому? Земля, де вона загинула, не дає відповіді. Занадто багато у цьому світі зла.

Кажуть, буде хоч через 50 років у Дробицькому яру пам'ятник майже 13000 убитим тут!

Я прийду до тебе, любя Льолю, прийду до місця, де обірвалося твоє 17-річне життя і принесу тобі білі квіти, тільки білі, бо душа твоя була невинна і чиста, як перший сніг або ранкова роса, як бувають чисті й свіжі білі квіти, що тільки-но розпустилися.

Мир праху твоєму, любя Льолю! Я пишу, а сльози застилають мені очі.

Пам'яті Юлі Левіної

Коли мій старший онук Рашид збирався в туристичну поїздку Північним Кавказом, я сказала йому: «Будеш у Кисловодську біля гори Кільце, вклонися праху моєї співучениці Юлі Левіної, яка була вбита з сотнями інших нещасних у цьому місці». Повернувшись, Рашид сказав: «Я згадав там твою подругу та розповів нашим».

Додаток 3

Сумні спогади про серпень 1947-го

Ці мої спогади належать до того часу, коли я вже дорослою, хоча ще молодою людиною, могла розбиратися в тому, що відбувається, і давати правильну оцінку тим чи іншим подіям того далекого 1947 року, коли костел було закрито і меси було заборонено. Я, звичайно, знала про це, але не підозрювала, що люди продовжують збиратися і молитися. Скільки разів я проходила поряд, і бачила замок! Але ось одного разу, це було десь у

серпні, йдучи з чоловіком вулицею Гоголя, ми побачили, що двері костелу трохи відкрито. Зсередини долинав спів. Жіночі голоси щось співали польськи. Я запропонувала увійти...

На простих сірих лавах, які тоді можна було зустріти скрізь, сиділо 20—25 осіб. Це були жінки вельми поважного віку, що годилися мені в бабусі, і кілька чоловіків, зовсім стареньких. Молоді не було. Я побачила двох маленьких дівчаток в білих платтячках. Незагоджений жіночий спів мені сподобався. І хоча його не можна було порівняти з хором, який існував до 1936 року цей спів сколихнув у мені дитячі спогади, коли ще не було війни і страшного 1937 року. Я почула, що кілька жінок розмовляють якоюсь незнайомою мені мовою. Виявилось, що це були литовки. А у нас у родині, не дивлячись на те, що дід був литовським поляком, ніхто литовської не знав. На вході до костелу якась жінка в темному одязі продавала молитовники литовською мовою. Польською вже розкупили... Коли жінки почали наспівно читати «Отче наш», я, знаючи цю молитву, стала молитися з ними. Чаші з освяченою водою, яка завжди висіла біля входу до костелу, не було. До війни віруючі, заходячи до храму, опустивши руку у воду, осіняли себе хресним знаменням. Збереглась меморіальна табличка в пам'ять про ксьондза Вагнера, трагічно загиблого 1905 року. Знову на мене з портрета дивились його розумні, добрі, трохи сумні очі. В них ніби відчувалось передчуття близької смерті.

А де ж колишнє оздоблення нашого костелу? Чи то реквізували, чи то розтягли. Очевидно, і те й інше. Мені стало сумно. Скоро жінки стали розходитись. Вийшли і ми. Я озирнулась, щоб в останній раз побачити і запам'ятати цю бідну обстановку. Де статуя Мадонни? Де скульптури святих, що колись стояли в нефах? — роздумувала я. Уже на сходинках костелу жінки сказали, що і збиратися на молитву скоро буде заборонено. Того року йшов наступ на уніатську церкву.

Через кілька днів я знову проходила біля костелу. На дверях висів великий замок. Жінки цього разу були ще більш засмученими. Вони тихо перемовлялись. Очевидно, боялись, що їх можуть почути на вулиці. Деякі молились і напівголосно співали. Казали, що приїздив ксьондз зі Львова і слу-

жив месу. Я вступила в розмову і почула: «*Rani jest bardzo m oda. Wi s to e jeszcze kiedy zobaczy wiatlo nad naszym ko cio em*». Я стала втішати жінок, говорила, що скоро все зміниться на краще. Адже отримала ж деякі привілеї православна церква. Мені здавалось, що релігія ось-ось вийде з підпілля, але мої слова нікого не надихнули. Всі розійшлися без жодної надії на перемины.

А ще тиждень через два я побачила той же замок на дверях костелу. Ні в кого було навіть дізнатися що-небудь про католиків. Пізніше я довідалась, що вони збирались десь на околиці міста. Разом молились, співали, де — не знаю. Та й звідки мені, 22-річній учительці молодших класів, було тоді про це знати. Старше покоління на той час не дуже-то довіряло молоді своє сокровенне.

Так, звичайно, ті жінки не побачили світла і хреста над нашим костелом. Але я сподіваюсь, що всі вони своєю вірою заслужили Царство Небесне і життя вічне.

З висоти неба вони бачать, як із руїн постає наш костел сьогодні. Дай, Господи, їм життя вічне. Хочу додати, що років через десять після описаних подій мені довелося працювати в школі навпроти костелу.

Проходячи біля нього, я подумки хрестилась і читала молитву. У справах щодо набору учнів я кілька разів заходила до костелу. Але чи до нього насправді? Зовсім нічого не залишилось від колишнього оздоблення, навіть зникла табличка пам'яті ксьондза Вагнера. Я запитувала жінок, які там працювали, але ніхто не міг дати мені вичерпної відповіді.

Хто б міг подумати, що слова жінок, сказані того далекого 47-го стануть дійсністю. Я справді дожила до тих часів, коли над нашим костелом вознісся хрест, і за це я не перестаю дякувати Богові. (переклад. — О. Д.).

До цих спогадів Вікторії Савватинської, бабусі Рашида, хочемо додати і свої особисті. Далекого 1973 року мені, тоді студентці українського відділення ХДУ ім. О.М. Горького, довелося навчатися у тій самій школі, де працювала бабуся Рашида. Через брак вільних аудиторій в університеті наш курс було тимчасово переведено до цієї школи (нині офісне приміщення на вул. Гоголя). У приміщенні костелу на той час розташовувалось Управління кіно-

фікації, де кілька разів мені довелося побувати вже на початку 1980-х, коли я вже працювала в Харківському художньому музеї.

Коли костел повернули римо-католицькій громаді, я часто заходила туди по дорозі із музею до метро, там працював мій добрий знайомий, займаючись ремонтом інтер'єру після вивезення будівельного сміття. Костел мінявся на очах, з'явилися розписи, вітражі, скульптурне оздоблення. Наші музейні стосунки з польською громадою стали особливо активними після проведення науково-практичної конференції, присвяченої Г. Семирадському (2002), згодом ще однієї — у Харківському художньому музеї (2008) та ХНУ ім. В.Н. Каразіна (2015). Також мені пощастило 2002 року побувати в Польщі на зустрічі з тодішнім Папою Римським Іоанном Павлом II, мої статті кілька разів було надруковано в газеті римо-католицької парафії. До повномасштабного вторгнення РФ це були досить плідні і глибокі взаємини між нашими культурами і мистецтвом, які продовжуються і нині, тільки вже тепер здебільшого в форматі он-лайн.

1. Оруджев Рашид Елдарович. О. Г. Павлова. *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-76061>. DOI: 10.5281/zenodo.19771429
2. Денисенко О. Графік Рашид Оруджев. *Образотворче мистецтво*. 2025. № 3. С. 22—23.
3. Павлова О.Г. А.Й. Валицький (1808—1858) і розвиток музеєзнавства і мистецтвознавства у Харкові у XIX столітті. *Треті Сумцовські читання: матеріали наукової конференції, присвячені 95-річчю XII Ар-*

хеологічного з'їзду (м. Харків, 18 квітня 1997 р.). Харків, 1998. URL: <https://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1997/article.html?n-634>

4. Марценюк Р. Литва — Україна — Литва: життєвий та творчий шлях професора Олександра Міцкевича. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2016. № 1 (128). — С. 46.
5. Станіславський А.Г. Архівовано 18 листопада 2016 у Wayback Machine. *Юридична енциклопедія: у 6 т. Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.)*. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5: П—С. С. 617.

REFERENCES

- Orudzhev, Rashyd Eldarovych, Dziuba, I.M., Zhukovsky, A.I. (Eds.). (2022). O.H. Pavlova. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. National Academy of Sciences of Ukraine; Shevchenko Scientific Society. Kyiv: Institute of Encyclopedic Research, NASU. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-76061>. DOI: 10.5281/zenodo.19771429 [in Ukrainian].
- Denysenko, O. (2025). Graphic Artist Rashyd Orudzhev. *Fine Arts*, 3, 20—23 [in Ukrainian].
- Pavlova, O. (1998). A.Y. Valytsky (1808—1858) and the development of museology and art history in Kharkiv in the 19th century. *Third Sumtsov Readings: materials of the scientific conference dedicated to the 95th anniversary of the 12th Archaeological Congress*. Kharkiv. Retrieved from: <https://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1997/article.html?n-634> [in Ukrainian].
- Martseniuk, R. (2016). Lithuania — Ukraine — Lithuania: the life and creative path of Professor Oleksandr Mickevych. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Series «History»*, 1 (28) [in Ukrainian].
- Stanislavskyi, A., & Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). (2003). *Legal Encyclopedia: in 6 vols. (Vol. 5, p. 617)*. Kyiv: Ukrainian Encyclopedia named after M.P. Bazhan [in Ukrainian].

Received: 23.06.2026

Accepted: 16.07.2026

Published: 23.09.2026